Djurens Rätt.

Hönan eller ägget

En genomlysning av äggindustrin

Hönan eller ägget

En genomlysning av äggindustrin

av Lena Lindström
Recept av Gabriella Terneborg

Djurens Rätt.

Djurens Rätt
Box 2005
125 02 Älvsjö
www.djurensratt.se
info@djurensratt.se
08 - 555 914 00

Copyright Djurens Rätt 2009

Tryck: Taberg Media Group, Göteborg, 2009

ISBN 978-91-88786-75-3

Omslagsfoto: Alessandro Paiva

Innehåll

Sammanfattning 5

Hönans naturliga liv 7
- Hönor i djungeln och i äggfabriken 7
- Djungelhönans ägg 7
- Hönans mentala förmågor 8
- Naturliga beteenden och behov 9

Äggindustrin i Sverige 12
- Stor- och småskalig hönshållning 13
- Avel och kläckning 14
- Beteendestörningar 15
- Sjukdomar 16
- Livet i en hönsbur 17
- 'Frigående' system 21
- Transporter och slakt 22
- Vilket är värst för hönorna: frigående eller bur? 26

Hönorna och politiken 28
- Förbud mot hönsburar 1988 28
- De modifierade burarna gör entré 29
- Dispenser och överklaganden av olagliga burar 29
- Märkning och marknadsföring av ägg 31
- Hönshållning i ett internationellt perspektiv 32

Hönorna och Djurens Rätt 34
- Djurens Rätts ideologi 34
- Djurens Rätts arbete 36
- Djurens Rätts krav 37

Bilaga 1: Äggfria recept 38

Bilaga 2: Gällande djurskyddslagstiftning 42

Källor 45

Djurens Rätt 48

Foto: Ellen Kellner

Sammanfattning

I det vilda lever hönor i den sydostasiatiska djungeln. Djungelhönorna lägger en kull ägg på våren för att ruva fram kycklingar som de sedan tar hand om. För de hönor som lever i fångenskap hos människor ser verkligheten annorlunda ut. Den moderna äggindustrin har påverkat hönornas biologi, genom avel och ljusprogram, så att de värper året om. Det här är helt onaturligt och sliter hårt på hönan. Hon får kalkbrist av att producera så många äggskal, vilket leder till benskörhet. Många hönor bryter ben och vingar, både under livstiden och vid infångning och transport till slakteri. Hönorna i den svenska äggindustrin lever i en helt onaturlig miljö som inte låter dem få utlopp för många av sina naturliga beteenden och som gör dem stressade och sjuka. Djurhållningen bryter på flera sätt mot intentionerna med den svenska djurskyddslagen.

Djurens Rätt anser att alla hönor och tuppar har rätt att leva sina liv med god livskvalitet utan att dödas i förtid.

Foto: Catarina Krång

Hönans naturliga liv

Hönor i djungeln och i äggfabriken

Alla tamhöns härstammar från djungelhönsen, som lever i den sydostasiatiska djungeln. För omkring 5 000 år sedan började människor fånga, tämja och föda upp hönsen, till en början för att använda tupparna i tuppfäktningstävlingar.[1] Så småningom flyttades det mänskliga intresset från djurens slagsmål till deras kött och ägg.

Tamhöns har, precis som alla djurarter vars förökning kontrollerats av människor, förändrats jämfört med sina vilda släktingar. Tamhöns finns av alla möjliga raser, färger och storlekar. Inom industrin har aveln de senaste 50–100 åren delats in i två grenar: en för snabbväxande köttproducerande kycklingar och en för lätta hönor med lågt foderintag och hög äggproduktion. En modern så kallad värphybrid som används i äggindustrin värper över 300 ägg om året, alltså nästan ett ägg om dagen, året om. Aveln för äggproduktion har som en bieffekt gjort hönorna mer aggressiva.[2, 3] Genom att hönorna som utnyttjas i äggindustrin ständigt hålls i en äggläggande fas, kommer de aldrig in i den del av reproduktionscykeln som gör att de vill lägga sig ner och ruva. De flesta industrihönor ruvar inte, och skulle därför inte kunna föröka sig på egen hand. Men förutom dessa skillnader är tamhönsen fortfarande väldigt lika sina förfäder vad gäller naturliga beteenden och behov.[1]

Djungelhönans ägg

Djungelhönorna lägger ägg en eller ett par gånger om året, precis som de flesta andra fåglar. När dagarna blir längre och parningssäsongen börjar, sprider hönorna ut sig med sina utvalda tuppar. I samråd med tuppen letar hon upp en lämplig boplats, och där lägger hon mellan fem och tio ägg. Sedan lägger hon sig för att ruva. Under de tre veckor som kycklingarna utvecklas i äggen lämnar hönan boet bara korta stunder för att äta och dricka.[4]

När kycklingarna sedan kläcks har de och hönan redan pratat med varandra genom äggskalet, och de lär sig snabbt vem som är deras mor. Kycklingarna följer hönan och söker skydd under hennes vingar. Hon visar dem vad de kan äta genom ett speciellt läte, samtidigt som hon pickar på det ätbara föremålet. Ibland tar hon upp matbiten med näbben och släpper ner den igen framför ungarna.[4] Hönan uppfostrar även sina ungar i sociala regler, vilket bland annat visats genom att kycklingar som vuxit upp utan mamma blir mer aggressiva.[5]

Hönans mentala förmågor

Det finns många fördomar mot djur, och en av de kanske mest spridda är att höns är dumma. ”Hönshjärna” är inte direkt en komplimang. Men hönor är förvånansvärt kloka.

Man vet till exempel att hönor har en tidsuppfattning, som gör att de inte enbart lever i nuet utan också kan reflektera över framtiden. Det har visats genom att hönor fått välja mellan en mindre matbelöning genast, eller en större belöning med viss fördröjning. Om inte väntetiden var alltför lång väntade hönorna tappert för att få mer godis. Att hönor har den här förmågan innebär enligt forskarna att de också kan känna frustration och besvikelse om något inte blir som de tänkt.[6]

Ett annat exempel på tankeverksamhet hos hönor är att en höna som sett en främmande individ slåss mot en dominant flockmedlem och vunnit, inte i sin tur attackerar främlingen. Men om flockkamraten vunnit striden är hönan inte sen att angripa när hon själv möter den främmande hönan.[7]

I flocken försiggår en mycket komplex kommunikation, både med kroppsspråk och olika läten. Höns använder sig av minst trettioen läten med olika innebörd. Till exempel har de olika varningsläten för att tala om vilken typ av rovdjur som kommer - ett läte för rovfåglar och ett för marklevande rovdjur. Hönsen ger bara ifrån sig varningslätet om det är artfränder i närheten som lyssnar. Tuppar varnar mer ihärdigt om det är en främmande höna i närheten, kanske som ett sätt att imponera på henne.[8] Detta kallas publikeffekt, och kan tolkas som att djuren förstår att de andra individerna tar emot deras budskap, det vill säga de förstår att andra än de själva har ett medvetande.

Foto: Catarina Kräng

På samma sätt vet man att hönor bryr sig om vem som lyssnar och hur budskapet tas emot när de lär sina kycklingar vad de kan äta och inte. Om kycklingarna äter mat som hönan anser vara oätlig, drar hönan deras uppmärksamhet därifrån genom att visa vad de ska äta istället. Äter de däremot ”godkänd” mat låter hon dem hållas. Därmed kan man säga att hon aktivt undervisar sina ungar, eftersom hon korrigerar när de gör fel.[9] Hönor lär sig också genom att titta på varandra: en höna som får titta på en annan höna som lärt sig att picka på en knapp för att få mat, lär sig snabbare att själv få mat på samma sätt än en höna som inte fått uppgiften förevisad.[10]

Naturliga beteenden och behov

Det kan tyckas märkligt att en höna som lever inomhus och aldrig har sett ett rovdjur fortfarande känner ett starkt behov av att sitta uppflugen på en pinne för att sova. Men vissa beteenden är så djupt rotade att det inte spelar någon roll om de egentligen fyller någon funktion. Även vi människor har många beteenden som inte är rationella, men som vi ändå gör för att vi har dem så starkt i oss. Vi gör många saker bara för att det känns bra, eller att det känns jobbigt att låta bli, och inte för att det leder till något konkret resultat. På samma sätt är det med många beteenden även hos andra djur. Vissa beteenden måste få komma till uttryck, annars leder det till frustration och i vissa fall till beteendestörningar.

Harmoniskt flockliv

I en naturlig flock av djungelhöns lever mellan fyra och 30 individer. Hönor håller sig helst till flocken och undviker främmande individer om de kan.[11] De har starka sociala band till varandra. Man vet att det till stor del är de vänskapsband som finns mellan hondjuren i en hönsflock som håller ihop flocken. De här vänskapsrelationerna är inte kopplade till rangordning, utan det verkar helt enkelt som att hönor liksom människor föredrar vissa individer framför andra.[12] Forskare har också bevisat vad varje uppmärksam hönsägare redan visste, nämligen att hönor ser skillnad på olika människor.[13]

Sova tryggt

I djungeln sitter hela flocken uppflugen i sitt sovträd från skymning till gryning, och emellanåt en stund på dagen också. Uppe i trädet är hönsen trygga för de flesta rovdjur och kan sova lugnt. Djungelhöns flyger riktigt bra, bättre än de tyngre och klumpigare tamhönsen. Men även en industrihöna kan ta sig upp till en pinne eller gren flera meter över marken, och är beredd att jobba hårt för att få göra det.[14]

Sysselsättning

I det vilda spenderar hönor omkring 60 procent av sin vakna tid med att krafsa och sprätta i marken, något som är livsviktigt för att de ska hitta mat.[15] I ett försök fick hönor möjlighet att komma åt olika resurser, till exempel mat, vatten eller en strötäckt yta, först efter att ha pressat sig igenom en smal öppning på 9 cm. Att komma åt att krafsa i strö var en av de få saker som hönorna inte kompromissade med, trots besväret att komma dit.[16] Det visar tydligt hur viktigt detta beteende är. Det spelar ingen roll om mat finns i överflöd i tråget, hönorna vill ändå komma åt att krafsa och sprätta. Krafsandet är en så central del av hönsens beteende att de helt enkelt måste få göra det.

Kroppsvård

Hönor tycker om att rulla sig i sand, för att rengöra fjäderdräkten och få bort parasiter. Om hönan själv får välja så sandbadar hon i snitt en gång varannan dag, och ägnar sig åt detta med stor njutning i ungefär en halvtimme.[17] Utöver sandbadet vårdar hönorna fjäderdräkten genom att putsa sig, och det är också viktigt för henne att kunna sträcka ut ben och hals ordentligt, att gäspa och att flaxa med vingarna. Alla dessa så kallade komfortbeteenden har undersökts noggrant eftersom hönor i burar sällan har möjlighet att utföra dem, och därför vet man hur viktiga dessa beteenden är.[18, 19]

En bra plats att värpa

När djungelhönan ska värpa sin kull med ägg letar hon upp en skyddad plats där hon bygger sig ett rede. Hönor är liksom alla djur olika som individer, och varje höna har sina egna idéer om hur ett bra rede ser ut. En plats som duger bra åt en höna ratas av en annan. Vissa hönor ruvar helst ensamma medan andra föredrar gruppreden, vissa vill ligga högt och öppet med bra sikt, medan andra vill ha det mörkt och skyddat.[20] Liksom när det gäller möjligheten att sprätta och sandbada är hönor beredda att jobba mycket hårt för att få lägga sitt ägg på en bra plats. Så viktigt är det för hönan att få tillträde till ett bra rede innan äggläggning, att hon anstränger sig betydligt mer för att hitta ett sådant än för att få mat när hon gått hungrig i flera timmar.[21]

Äggindustrin i Sverige

För mindre än hundra år sedan levde de flesta hönor i Sverige ett någorlunda fritt och naturligt liv, i små flockar fritt kringströvande på gårdarna. Det ansågs helt självklart och nödvändigt att hönorna hade tillgång till tuppar, sittpinnar, grönbete, sandbad och värpreden. De fick en varierad kost, vilket är otroligt viktigt för alla djur som av naturen är allätare – tänk dig själv att äta samma mat dag ut och dag in. Ägg lade hönorna en period på våren och sommaren, inte året om.

Idag ser verkligheten för de allra flesta av Sveriges omkring sex miljoner hönor helt annorlunda ut. De lever hela sina liv inomhus, på golvet i stora hangarer eller i burar staplade på varandra. Utfodring, vatten, ägginsamling och ventilation sköts automatiskt. Man använder sig också av strikta ljusprogram för att styra hönornas biologi, så att de hela tiden ska befinna sig i ett äggläggande stadium. Det gör man genom att ge dem en ständigt ökande dagslängd, från 8–9 timmars ljus av mycket låg ljusstyrka (4–6 lux) de första månaderna till uppemot 16 timmars ljus med 10–15 lux när de börjat värpa.[22] De allra flesta värphönor får aldrig se dagsljus annat än några timmar om dagen genom fönster. Eftersom fåglar ser betydligt bredare ljusspektrum än vi människor är det förmodligen som det vore för oss att leva bakom t ex blåtonade glas – ljus som passerat genom ett fönster är inte dagsljus längre för någon som ser i UV-spektrat.

Den industriella hållningen av hönor började i USA och fick spridning i Sverige på 1950-talet; först i form av allt större hönshus med allt fler hönor per kvadratmeter, och sedan i form av burar. I mitten på 1960-talet levde 20–30 procent av hönorna i burar. I början var dödligheten i burar högre än i gamla frigående system, men dödligheten sjönk efterhand som burarna utvecklades och förbättrades. Producenterna såg stora fördelar med burhållning, med bättre hygien och minskad smittspridning. Både burar med ensamma hönor och burar med upp till 25 djur användes.[23]

Det finns mellan fyra och sex miljoner värphönor i Sverige vid varje tillfälle. Dessutom finns ungefär lika många kycklingar och unghöns av värpras. Djuren får leva knappt ett och ett halvt år innan de dödas, så de byts ut på löpande band. En höna som får leva kan bli uppemot tio år gammal.

Fördelningen av vuxna värphönor i storskalig produktion 2008.[25, 26]

Produktionsform	Antal	Procent	Antal gårdar
Frigående utomhus/ekologiska	413 305	7,3	85
Frigående inomhus, envåningssystem	1 356 581	23,8	} 301
Frigående inomhus, flervåningssystem	1 678 275	29,5	
Modifierad bur	2 250 783	39,4	153
Olaglig bur	ca 50 000	< 1	3

”Man kunde tro att detta hönsliv i burar, utan tupp och utan en hönas alla bekvämligheter, såsom sittpinnar, värpreden, golvströ, motion, ja utan ett vingslag eller ett språng, borde verka så menligt på hönsnaturen, att god värpning vore utesluten. (---) Men (...) så finner man att djuren värpa förträffligt, utan en hel del vanliga, men numera kanske föråldrade, bekvämligheter”

Diskussion av resultatet från ett av de första försöken med värphöns i burar.
Sveriges Fjäderfäavelsförenings Tidskrift, 1931.[24]

Stor- och småskalig hönshållning

Att ha en liten flock höns är den vanligaste formen av hönshållning, sett till antalet djurägare. Jordbruksverket beräknar att det finns mellan tre och fyra tusen gårdar med under femtio höns, men då räknas bara gårdar som samtidigt bedriver annan typ av lantbruk. Utöver dem finns ett okänt antal hobbyhönsflockar i landet. Exakt statistik saknas, men uppskattningsvis lever omkring 200 000 hönor i landet småskaligt, vilket är 3–4 procent av hönorna. Omkring 5 miljoner hönor, motsvarande 90–95 procent av landets hönor, lever i besättningar som har fler än 5 000 höns. Antalet sådana gårdar var 213 stycken år 2007.[25]

Avel och kläckning

De ägg som befruktats och som ska kläckas för att bli nya värphönor läggs av hönor i speciella avelsbesättningar. Där hålls tuppar tillsammans med hönorna så att äggen blir befruktade. Föräldrarna är av olika raser, en tupplinje och en hönlinje, som avlats speciellt för att deras avkomma ska bli den mest effektiva ”foderomvandlaren”, det vill säga lägga så många ägg som möjligt på så lite foder som möjligt.

När kycklingarna i äggindustrin hackar hål på äggskalet och för första gången tar sig en titt på världen befinner de sig inuti en kläckningsmaskin på ett av landets cirka tio kläckerier. Under det första dygnet könssorteras kycklingarna. Hanteringen sker på löpande band. Specialtränade personer sorterar flera kycklingar i sekunden genom att kolla efter speciella tecken på vingarnas dun som avslöjar kycklingens kön. Är det en tuppkyckling far den direkt ner i en kvarn för avlivning genom ”maceration”, vilket betyder nermalning levande. Omkring 5 miljoner kycklingar dödas på detta sätt i Sverige varje år. Är det en hönkyckling väntar istället transport till en uppfödningsanläggning. När kycklingarna är yngre än 72 timmar får de transporteras ett helt dygn utan mat och vatten, längre än något annat djur i Sverige.[53] Att det är möjligt beror på att små kycklingar kläcks med en färdig ”matsäck” i magen som

Foto: Wong Mei Teng

de kan leva på den första tiden. Det är enbart på grund av att kycklingar föds så pass färdigutvecklade och till skillnad från de flesta andra fåglar inte behöver matas av sina föräldrar, som man kan hantera dem som man gör i äggindustrin. I det vilda skulle de nykläckta kycklingarna spendera dygnet runt de första åtta veckorna i sällskap med hönan, sova i trygghet under hennes vingar och ge ifrån sig sitt speciella övergivenhetspip om de kom bort ifrån henne. I kläckningsmaskinerna hörs kycklingarnas pip, men ingen höna kommer.

”Lohmann LSL Classic är resultatet av ett mer än trettioårigt genetiskt utvecklingsarbete. En värphöna som motsvarar dagens höga krav och som på ett optimalt sätt kombinerar alla ekonomiskt väsentliga egenskaper: god livskraft, hög produktivitet, stor motståndskraft, rätt äggvikt, god inre äggkvalitet, starka skal, lagom kroppsvikt, fördelaktig foderomvandling och ett lugnt temperament.”

Från kläckeriföretaget Gimranäs hemsida,
www.gimranas.se

Beteendestörningar

När ett djur inte får möjlighet att utföra ett beteende som han eller hon är starkt motiverad att göra, kan det leda till beteendestörningar. Den mest kända typen av beteendestörning är kanske stereotypier, där djuret upprepar samma rörelsemönster gång på gång i frustration. Självstympning, apati och kannibalism är andra exempel på beteendestörningar som kan uppkomma hos djur som lever under onaturliga förhållanden.[1]

Hos hönor i intensiv äggproduktion ser man ett antal beteendestörningar som visar att miljön inte ger hönorna utlopp för deras naturliga behov. Hönor som förhindras att sprätta, värpa i rede, flyga upp på pinnar vid skymningen och sandbada uppvisar ett stereotypt vandrande fram och tillbaka liksom ett stereotypt pickande på burens inredning, och de kan också ge ifrån sig ett speciellt läte som tyder på frustration. Speciellt vanligt är detta innan hönan ska lägga sitt ägg, troligen för att hon inte känner sig trygg med miljön hon erbjuds att värpa i.[19, 33]

Fjäderhackning, när hönorna plockar fjädrar från varandra, är en vanlig beteendestörning som leder till stora skador

och många dödsfall. Det antas bero åtminstone delvis på att hönorna inte får utlopp för sitt behov av att sprätta. Hönor som har möjlighet att krafsa i strö visar nämligen mindre fjäderhackning.[34]

Att hönor hackar hål på huden och ibland orsakar stora skador på varandra, är ett annat vanligt problem som brukar kallas kannibalism eller kloakhackning. Man tror att detta delvis kan bero på näringsbrist, men orsakerna är inte helt klarlagda.[35]

Sjukdomar

Eftersom hönor har manipulerats till att lägga ägg i en betydligt högre takt än vad som vore naturligt drabbas de ofta av inflammationer i äggledarna. En studie har visat att 46 procent av de hönor som självdör är drabbade av äggledar- och/eller bukhinneinflammation.[36] De oerhört stora grupperna, framför allt i de frigående systemen, bidrar också till att hönorna blir extremt utsatta för virus- och bakteriesjukdomar, liksom parasiter som till exempel tarmkoccidier, spolmaskar och de för hönorna mycket irriterande röda hönskvalstren.[32]

Benskörhet (osteoporos) är ett stort problem i all intensiv äggproduktion, eftersom hönorna tar av skelettets kalcium för att bilda äggskal. Problemen förvärras dessutom av att hönorna inte får tillräcklig motion som bygger upp skelett och muskulatur.[27] Benbrott vid transport och slakt är mycket vanligt. En studie visar att benbrott vid infångning och transport till slakt drabbar över 30 procent av hönorna från bursystem och 10 procent av hönorna från frigående system.[28] I en studie drogs slutsatsen att benskörhet är priset som de kommersiellt använda raserna av höns får betala för att äggläggning och äggskalskvalitet ska upprätthållas.[29]

Även vingbrott är vanligt, och det har visat sig att hönor i burar, som inte har möjlighet att sträcka på vingarna, har 45 procent lägre benstyrka i vingarna än frigående hönor.[30] I en EU-rapport från 2005 konstateras: ”För att minska benskörhet ska alla inhysningssystem för hönor medge tillräckligt utrymme för hönorna att gå, flaxa med vingarna och andra rörelser som upprätthåller benstyrkan och minskar risken för frakturer”.[31] En svensk studie på dödsfall hos hönor i olika inhysningssystem visade flera fall då hönor dött av benskörhet i burar, men inget fall i frigående system.[32]

Livet i en hönsbur

Nästan 40 procent av de svenska värphönsen sitter fortfarande i burar. Enligt lag måste burar som används i Sverige (liksom i hela EU från år 2012) innehålla sittpinnar, sandbad, värprede, strö och klonötare. I buren får varje höna en yta stor som ett A4-papper, 600 cm^2, plus 150 cm^2 i värprede och kombinerad sandbad/sprättyta. En vanlig typ av bur som är gjord för åtta hönor ger en total yta på 0,6 kvadratmeter. I en av de vanligaste modellerna är sandbadet staplat ovanpå värpredet, så att takhöjden blir 20–25 cm i dessa utrymmen. Detta är för lågt för att en höna ska kunna stå rakt. Golvet i burarna är av ståltrådsgaller, och det sluttar för att äggen ska rulla ner till det löpande band som för äggen till packningsrummet. Under burarna finns ett annat löpande band som för undan spillningen. I burarna finns också vattennipplar där hönorna kan picka i sig droppar med vatten. Framför burarna finns tråg med finfördelat torrfoder. Flera rader med burar är staplade över varandra i stora hus med omkring 10 000 hönor i varje. Det blir en hög ljudnivå med så många hönor, och dessutom mycket dammigt.

Trängsel

Ett av de mest uppenbara problemen för hönor i burar är att det är så trångt. Vetenskapliga studier har visat att hönor är beredda att jobba väldigt hårt för att ta sig ut ur burarna och få lite större plats. Ju mindre bur de sitter i, desto hårdare jobbar de för att komma ut. Så fort de får lite mer plats ställer de sig genast så långt ifrån varandra som utrymmet tillåter. Det första hönorna gör när de får mer plats är att sträcka på ben och vingar, något som utrymmet i burarna inte räcker till för.[37]

Förutom att ytan är minimal är burarna bara 45 cm höga. Sittpinnarna är placerade omkring 7 cm över burgolvet, vilket gör höjden ännu lägre när hönan står på en pinne. Man vet att om hönorna får högre burar utför de färre stereotypa beteenden och fler komfortbeteenden, som att sträcka på halsen och skaka på huvudet.[19] Den låga burhöjden gör också att deras vingar försvagas – andelen hönor med vingbrott efter slakt är 36 procent i 40 cm höga burar och 23 procent i burar med 60 cm takhöjd.[38]

Foto: Jan Andersson

Sysslolöshet

En höna som står på gallergolv har ingen möjlighet att krafsa efter föda. I de modifierade burarna är det meningen att hönorna ska få utlopp för sitt behov av att krafsa och picka i samma utrymme som de ska sandbada. Ströytan behöver dessutom bara vara tillgänglig för hönorna under fem timmar per dygn.[41] Att hela flocken på 8–10 hönor ska kunna krafsa och sprätta på den här ytan under större delen av sin vakna tid är naturligtvis inte möjligt. Beteendet förhindras av trängseln.[42] Inte heller ger det kombinerade ”sandbadet” och ”sprättytan” möjlighet för alla hönor att sandbada – omkring 30 procent av djuren använder inte utrymmet överhuvudtaget, men fortsätter utföra större delen av sandbadningsbeteendet ”på tomgång” på gallergolvet.[43, 44, 45] Inredningen i de modifierade burarna tillgodoser alltså inte hönornas behov av att sandbada och sprätta.

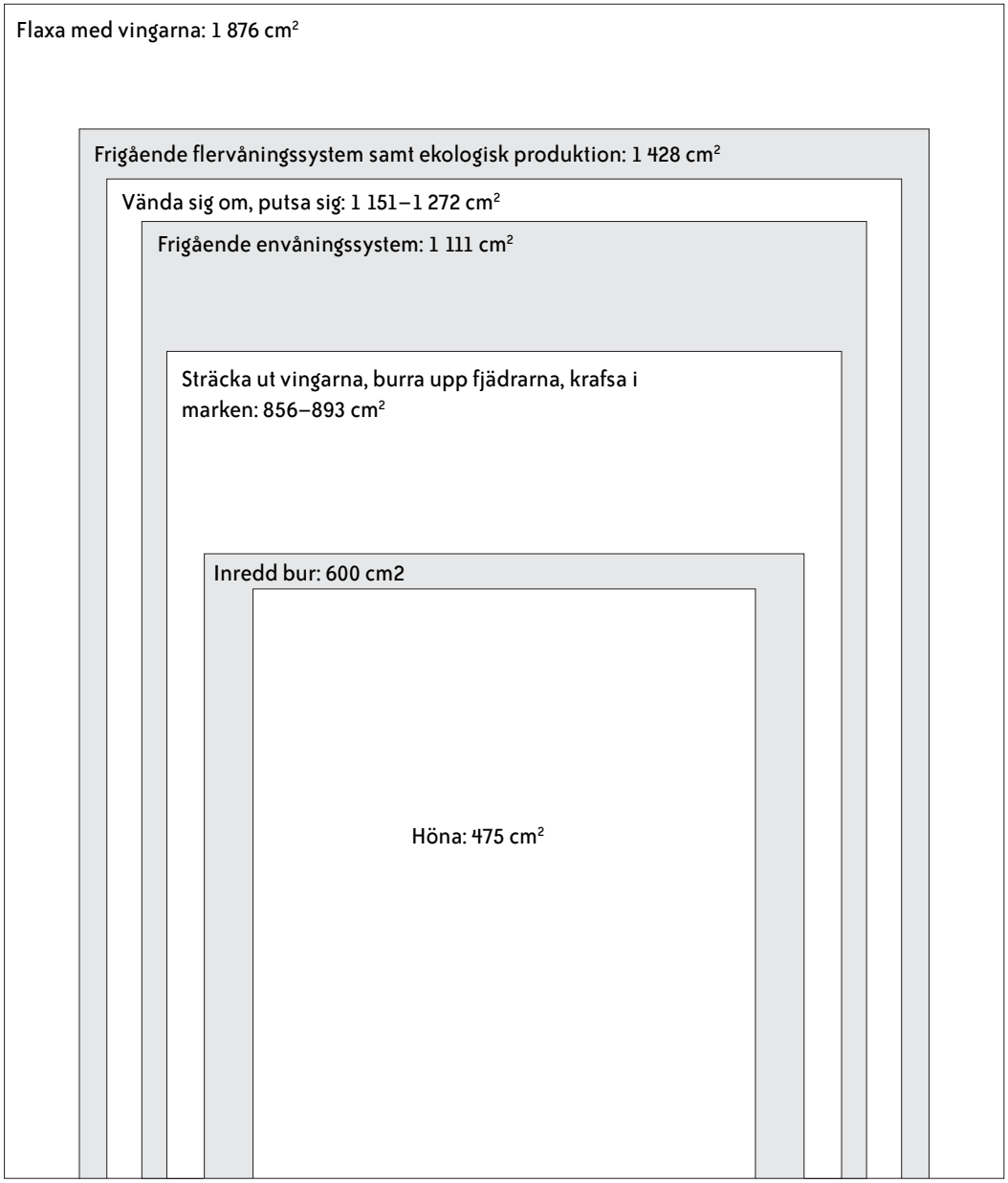

Illustration: Anna Hallin

Bilden visar hur stor yta hönans kropp upptar när hon utför olika beteenden.[39] I själva verket behöver hönan många gånger större plats för att känna sig bekväm med att utföra beteendet än vad som är nödvändigt rent fysiskt. En studie visade till exempel att hönor behöver 13 550 cm² för att flaxa med vingarna obehindrat[40] – det skulle motsvara två uppslag i den här rapporten för ”hönan” på bilden.

Sittpinnar

I de burar som används i Sverige idag finns det krav på en sittpinne. Men det hönorna vill är inte bara att sitta på en pinne, det är också viktigt att komma upp från marken.[46] I ett försök där hönor fick välja mellan högt liggande gallergolv eller lågt liggande sittpinnar valde de högt liggande galler, trots att de visar stark preferens för pinnar framför galler om de ligger lika högt.[47] I burarna är pinnen placerad bara några centimeter över burgolvet, vilket inte ger hönorna den känsla av trygghet som deras sovträd i djungeln skulle ha gjort. EU:s vetenskapliga veterinärkommitté skriver i en rapport att en pinne på fem centimeters höjd förmodligen uppfattas av hönorna som en annan typ av golv och inte som en upphöjd sovplats.[48]

Värprede

Som nämndes i avsnittet om hönors naturliga beteenden så är alla hönor olika och har olika krav på sina reden. Det här innebär att de reden som finns i modifierade burar och andra hönshållningssystem med begränsad valfrihet inte kommer att uppfattas som lämpliga äggläggningsplatser av många av de hönor som lever där.[44, 49] Hönor som snart ska värpa vill förbereda sitt rede genom att trampa och bädda i omkring 20 minuter innan de värper. Det här är ett viktigt beteende, och om hönan avbryts under denna fas kommer hon skjuta upp värpningen. Hönan vill också ligga i redet en stund både före och efter värpning, totalt 1–2 timmar om hon får välja själv.[20] Detta är nästan alltid omöjligt i burarna där det inte finns mer än motsvarande ett fjärdedels A4-papper redesutrymme per höna. Det är desto mer otillräckligt eftersom alla hönor vill värpa ungefär samtidigt på dygnet.

”Hönorna går således fritt i den inredda buren och kan i takt med sina olika behov under dygnet använda redet för att värpa, ströytan för att ”bada” och sittpinnarna för att vila.”

Branschorganisationen Svenska Äggs hemsida,
www.svenskaagg.se.

Foto: Lena Lindström

Förväxta klor hos 7 månader gammal värphöna som suttit i bur. De lagstadgade klonötarna som finns installerade i burarna har inte fungerat.

'Frigående' system

Det finns tre typer av så kallade frigående system för värphöns i Sverige: envåningssystem, flervåningssystem och ekologisk produktion. Av dessa är det bara de hönor som hålls i ekologisk produktion som får gå ut. Flervåningssystemen innehåller flera plan över varandra, ungefär som lagerhyllorna på IKEA. På dessa hyllplan är golven av galler, men minst en tredjedel av byggnadens golv ska vara strötäckt. I alla frigående system ska det finnas sittpinnar, värpreden, strö och minst 1 111 cm^2 golvarea per höna, vilket motsvarar 9 hönor per kvadratmeter.

I de frigående systemen hålls grupper på flera tusen individer tillsammans, vilket medför en social stress för hönorna och ökad konkurrens som leder till rädsla.[50] Gödsel som ansamlas och ligger kvar i upp till ett år ger höga ammoniakhalter. Dessutom rör hönorna upp damm. Luften i ett hönsstall gör ont att andas även för den som bara är där en kort stund. Ibland utbryter panik i de stora hallarna och alla hönor för-

söker fly in i samma hörn, vilket kan leda till att hundratals hönor kläms och kvävs till döds. Kannibalism förekommer i alla inhysningssystem, men drabbar frigående hönor hårdare eftersom de individer som utför detta beteende har möjlighet att attackera flera djur än de skulle ha haft i små grupper.[35] Sjukdomar sprids lätt i de stora grupperna, och risken för vissa typer av benbrott och andra skador ökar med större rörelsefrihet. Dödligheten är därför ibland högre i frigående system än i burar.[32]

Det finns ingen gräns för hur många hönor man får ha i samma grupp. Det är inte ovanligt med 10–20 000 djur i ett stall.

Ekologisk produktion

Omkring 8 procent av hönorna utnyttjas i ekologisk produktion.[51] Ekologiska hönor får vara ute under sommaren, minst en tredjedel av livet enligt reglerna, och de äter ekologiskt foder. I övrigt hålls de på ungefär samma sätt som övriga ”frigående”. De har aningen mer plats, man får hålla högst 7 hönor per kvadratmeter inomhus. Det får finnas högst 3 000 hönor i samma grupp.[52]

Även de hönor som föds upp enligt KRAV:s regler kläcks, transporteras och slaktas på samma sätt som övriga hönor i äggindustrin. Och även deras bröder har blivit levande nermalda som nykläckta.

Transporter och slakt

De flesta hönor transporteras tre gånger i livet: som dygnsgamla kycklingar till en unghönsuppfödning, som fyra månader gamla unghöns vidare till värphönsbesättningen, och som 17 månader gamla ”uttjänta” värphöns. ”Uttjänt” anses en höna vara trots att hon fortfarande är mycket ung, helt enkelt för att hon inte värper lika intensivt längre. Det är därför inte längre lönsamt att ge henne mat.

Hönslastningen sker för hand och ofta med hjälp av inhyrd arbetskraft från till exempel idrottslag. Djuren lyfts i benen och varje person bär flera hönor i varje hand. De trycks ner i transportlådor som staplas på varandra i lastbilar. Maxtiden för transport till slakteri är åtta timmar, men den får förlängas upp till tolv timmar om avståndet till slakteriet är stort.[53]

Väl framme vid slakteriet töms hönorna ut ur lådorna på

Foto: Gaia

På slakteriet hängs hönorna upp i fötterna vid fullt medvetande.

ett rullband, innan de hängs upp i stålbyglar i fötterna. Sedan passerar deras huvuden genom ett strömförande vattenbad som gör att de förlorar medvetandet innan huvudet klipps av i en automatisk giljotin vilket leder till döden.

Svenska fjäderfäslakterier har fått stark kritik de senaste åren för brister i hanteringen, till exempel att vissa fåglar passerar bedövningen och avblodningen utan att dödas och därmed förs in i nästa steg i slaktprocessen, nämligen skållningen, levande.[54]

I Sverige är ett slakteri helt dominerande när det gäller höns, nämligen Svenskt Fågelkötts slakteri i Håkantorp i Västergötland. De tar emot ca 3 miljoner av de 5–6 miljoner värphöns som slaktas varje år.[54] Efterfrågan på hönskött är mycket låg, då de flesta hellre äter kycklingar. Det gör att äggproducenterna får betala slakteriet ett par kronor per höna för att bli av med dem. Så gott som alla hönor som slaktas i Håkantorp säljs till Tyskland där de används till bland annat barnmat.[55]

De hönor som inte slaktas på slakteri gasas i regel ihjäl på plats. Det gäller framför allt de anläggningar som har mer än 12 timmars transportväg till närmsta slakteri, i Norrland och på Gotland till exempel. Gasningen sker med koldioxid som pumpas in i stallet. Man vet att inandning av koldioxid är mycket obehagligt för hönor liksom för andra djur; det ger kvävningskänslor och djuren blir mycket stressade innan de dör.[31]

Foto: Lena Lindström

Efterfrågan på hönskött är inte så stor. De flesta hönor som slaktas i Sverige exporteras eller destrueras, men den här hönan slutade i en svensk kyldisk.

På senare tid har även ett mobilt slakteri börjat användas i södra Sverige. Där lyfts och hanteras hönorna på samma sätt som när de ska packas för transport, men trycks istället direkt ner i en gaskammare. Därifrån leder ett rullband de döda kropparna till en kvarn, där de mals ner hela till färs som sedan används till bland annat minkfoder.[56]

Foto: Lena Lindström

Ett mobilt slakteri för värphöns som precis börjat användas i Sverige. Från höna till minkfoder i tre snabba steg!

Foto: Angelica Berg

”Först blev vi tillsagda att vi inte fick ha med oss mobiler eller kameror in i hönshuset. Därefter visade arbetsledaren hur vi skulle fånga in och packa hönorna. Det var totalt kaos därinne. Vi skulle fånga hönorna i benen och bära ut dem till lastbilen. Hönorna behandlades helt hänsynslöst. Det var som om de som arbetade njöt av att plåga dem. Hönor kastades. Jag såg hur en höna fick nacken knäckt då bonden tog tag i hennes huvud och snurrade henne runt, runt.

Jag klarade inte av att vara därinne så jag gick ut till lastbilen istället, men det var ännu värre. Jag skulle packa hönorna i små lådor. När man hade stoppat ner fem stycken var det fullt, men då skulle det ner fem till. Det gick inte att stänga lådorna utan att trycka ner hönorna. De låg pressade i lådan. Deras halsar och huvuden var högre än lådan, så de var tvungna att tryckas ner för att få plats. Sedan lastades lådorna i långa och höga rader i en lastbil som under natten skulle köra med de levande hönsen till ett slakteri i Holland.

När vi var klara låg det döda hönor överallt. Jag var mycket chockad när jag kom hem den kvällen.

Alla i laget tyckte att arbetet var väldigt obehagligt, men vi fick ingen förståelse alls från personalen. De skällde på oss om vi inte jobbade tillräckligt fort och om vi inte tog tag i minst fem hönor åt gången. Vi höll på i tre timmar och fångade 12 000 hönor den kvällen. Vi tjänade en krona per höna. Några ur laget kom tillbaka ett par kvällar till och packade, men det var flera som bröt ihop totalt bara efter en liten stund. Sedan bestämde vi oss för att aldrig göra det igen.”

Joakim, 18 år, berättar om sina upplevelser
som inhyrd hönslastare för att tjäna pengar till ett fotbollsläger.

Vilket är värst för hönorna: frigående eller bur?

Det är tydligt att det finns stora problem för hönorna oavsett vilket system de lever i. Men vilket är egentligen värst? Ett antal systematiska vetenskapliga jämförelser har gjorts mellan djurvälfärden i frigående system och i modifierade burar. Det står då klart att burhållningen är ännu sämre för hönorna än de frigående alternativ som finns idag.[33, 57, 58]

Hönor föredrar att leva i små grupper med mycket utrymme. Man har dock sett i undersökningar att hönor väljer en stor grupp (120 individer) med stort utrymme, framför en liten grupp i bur.[59] Ibland framförs argumentet att eftersom dödligheten ibland är högre i frigående system, bland annat på grund av kannibalism och sjukdomar, så är burarna bättre för hönorna. Men burarna blir inte bättre av att hönorna lider även i frigående system. De frigående systemen skulle kunna utvecklas och förbättras, till exempel genom utevistelse och mindre grupper, medan en bur alltid är en bur med de grundläggande problem som det innebär.

Hönors möjlighet att få utlopp för naturliga beteenden etc i frigående system jämfört med modifierad bur

	Frigående	Modifierad bur
Att sprätta och söka efter föda	JA	NEJ [42, 44]
Att sitta högt och sova	JA	NEJ [46, 47]
Rörelsebehov	JA	NEJ [42]
Att sträcka ut vingarna	JA	NEJ [40]
Att flyga	JA	NEJ
Att fly undan aggressiva individer	JA	NEJ
Att sandbada	JA	NEJ [43, 45]
Att utföra normalt värpningsbeteende på en avskild plats	JA	NEJ
Att värpa på en föredragen plats (flera typer av reden finns)	NEJ	NEJ
Att leva i en naturlig gruppstorlek	NEJ	JA
Att leva i en naturlig flocksammansättning	NEJ	NEJ

Anledningen till att det finns en lobby för att behålla hönorna i burar är naturligtvis att det finns pengar att tjäna. Burägg produceras aningen billigare än ägg från frigående hönor. Den stora skillnaden ligger i att frigående hönor äter lite mer än hönor i burar, eftersom de också rör sig mer. Foder är en av de stora utgiftsposterna för hönsfarmaren. Man får också in fler djur per stallyta, så byggnadskostnaderna blir betydligt lägre. Dessutom krävs mindre arbetstid för att sköta om hönor i burar, bara 15 minuter om dagen per tusen hönor enligt branschens beräkningar. Frigående kräver istället 16 minuter och 48 sekunder per tusen djur. Det innebär totalt en sekunds arbetstid per höna. Att producera de billigaste frigående äggen är 11,8 procent dyrare än att producera burägg.[25]

Produktionskostnad per kilo ägg (1 kg = ca 16 ägg) [25]

Burar: 12,85 kr

Frigående flervåningssystem: 14,37 kr

Frigående envåningssystem: 14,64 kr

Ekologisk produktion: 25,04 kr

Foto: Djurens Rätt

Envåningssystem för frigående värphöns.

Hönorna och politiken

Andel höns i olika inhysningsformer 1998–2008

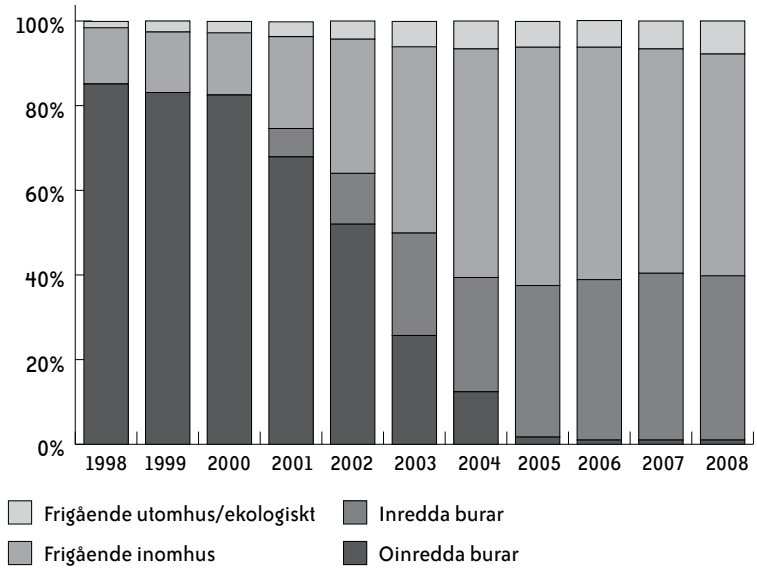

I statistiken saknas de höns som lever i småskaliga besättningar.
Källa: Värphönsregistret,[51] EuroEgg & Business AB.[60]

Förbud mot hönsburar 1988

Den 27 maj 1988 fattade riksdagen beslut om en ny djurskyddslag, efter en intensiv debatt om lantbruksdjurens villkor där bland annat Djurens Rätt och Astrid Lindgren var drivande. Astrid Lindgren fick löftet om den nya djurskyddslagen som födelsedagspresent av statsminister Ingvar Carlsson när hon fyllde 80 år i november 1987, och att hönorna skulle slippa burarna var ett av flera uttalade löften.[23]

Den ursprungliga lagtexten förbjöd uttryckligen burhållning av hönor. Buräggsproducenterna fick tio år på sig att ställa om till frigående system. Frigående hönshållning i stor skala var relativt obeprövad utom i Schweiz. Pengar avsattes under omställningsperioden för forskning och utprövning av alternativa system. De frigående system som testades medförde olika hälsoproblem för hönorna och dödligheten var ofta hög.

Man har i efterhand hittat flera tänkbara orsaker till detta, bland annat att hönorna som sattes in i frigående stallar hade vuxit upp i burar och utan fönster. Omställningen blev mycket stor för dem vilket gav problem med hackning och kannibalism. Nu har förändringar i både inhysningssystem och avel lett till att de frigående systemen fungerar betydligt bättre än de gjorde på 1990-talet.

De modifierade burarna gör entré

Äggnäringen drog nytta av problemen i de första varianterna av frigående system och lyckades påverka regering och riksdag så att djurskyddsförordningen ändrades 1997. Ändringen innebar att så kallade funktionskrav infördes som istället anger vad hönor ”behöver” för att utföra sitt naturliga beteende, ett krav enligt 4 § i djurskyddslagen. Hönornas alla naturliga behov ansågs täckta om de fick sittpinne, sandbad och värprede. Djurens Rätt fick inte gehör för kravet att hönor också måste ha tillräckligt med utrymme för att utöva vissa beteenden, vilket inte kan tillgodoses i någon burhållning.

År 2008 byggdes det nytt för 1 083 131 värphöns. Av dem var drygt en miljon platser för frigående hönor och knappt 50 000 var burplatser.[61]

Dispenser och överklaganden av olagliga burar

År 2001 trädde den nya förordningen i kraft, och det blev därmed förbjudet att hålla hönor i oinredda burar. Men den olagliga burhållningen fortsatte tack vare dispenser från Jordbruksverket. I januari 2004 gick de sista dispenserna ut. Trots detta finns det fortfarande äggproducenter som håller hönor i olagliga burar i Sverige. I november 2008 räknade Jordbruksverket med att omkring 50 000 hönor lever i sådana burar, och det kan mycket väl vara fler än så.[26] Dessa producenter har fått förelägganden och vite från djurskyddsinspektioner, men överklagar besluten till instans efter instans. Flera av dem har fått avslag ända upp i Regeringsrätten respektive Högsta domstolen. Om dessa inte upphör med olaglig hönshållning under 2009 kommer de att få näringsförbud.

De politiska turerna kring hönshållning 1988–2008[23]

1988	Ny djurskyddslag och djurskyddsförordning: Höns för äggproduktion får inte inhysas i burar. Alternativa system får inte leda till försämringar från djurhälso- och arbetsmiljösynpunkt.
1989	Krav på ökat utrymme i burar, från 450cm² till 600cm² per höna (tre hönor per bur istället för fyra).
1993	Krav på klonötare och täckta väggar mellan burarna.
1997	9 § i djurskyddsförordningen ändras så att modifierade burar blir tillåtna.
1999	EU:s hönsdirektiv beslutas, med stopp för den gamla typen av burar från år 2012.
2000	Den första modifierade buren (Victorssons) godkänns.
2003	9 § i djurskyddsförordningen ändras – dispensmöjligheterna tas bort.
2004	Märkning av ägg enligt EU:s regler blir obligatorisk.
2008	Varken Högsta domstolen eller Regeringsrätten meddelar prövningstillstånd till överklagande äggproducenter, vilket bekräftar att den gamla typen av burar är förbjudna.

Foto: Cornelia Hedendahl

Några exempel på dålig märkning av äggkartonger. Texten ”Ägg från frigående höns inomhus” ska enligt en EU-bestämmelse[63] stå tydligt på förpackningen.
1. Denna förpackning har bara information om inhysningsform på baksidan, med mycket liten text.
2. Här står det ”frigående” med stora bokstäver, och med mycket små bokstäver på den vita etiketten att hönorna endast levt inomhus.
3. Otydlig text på den vita etiketten, ingenting alls på själva förpackningen.
4. Suddig och svårläslig text (Frigående inomhus) stämplad på förpackningen.

Märkning och marknadsföring av ägg

På grund av den debatt om olika inhysningsformer för värphöns som pågått i Sverige i över 25 år har vi idag strikta regler för marknadsföring och märkning av ägg. Liknande regler finns numera i hela EU tack vare lobbyarbete från djurskyddsorganisationer.

Förutom att varje ägg ska vara märkt med en siffra som anger produktionsmetod, ska det också stå tydligt på förpackningen om äggen kommer från hönor i burar, hönor som går fritt inomhus eller utehöns. Det är förbjudet att ha missvisande marknadsföring, som bilder på frigående hönor, gräs och solsken om äggen inte kommer från frigående höns utomhus. En undersökning som Djurens Rätt utförde under hösten 2008 i svenska matbutiker visade att många bryter mot dessa regler. Livsmedelsverket har upptäckt felaktiga märkningar gällande produktionsform vid fyra packerier under 2008. På tre av dessa saknades märkningen helt, och i ett fall angavs en annan produktionsform på förpackningen än som var stämplat på äggen. Detta fall har lett till polisanmälan.[62]

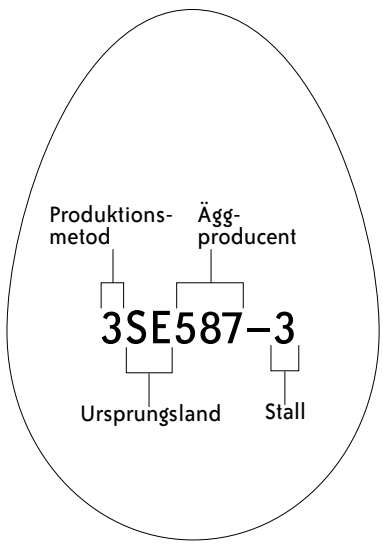

Den första siffran i numret som stämplas på varje ägg visar vilken produktionsmetod som använts.

0 = Ekologiska ägg
1 = Frigående utomhus
2= Frigående inomhus
3 = Bur

Foto: Anders Lindh

I den här typen av oinredda gallerburar lever fortfarande de allra flesta hönor i Europa och resten av världen.

Hönshållning i ett internationellt perspektiv

I EU finns över 300 miljoner värphönor, och av dem lever över 75 procent fortfarande i den gamla typen av burar.[64] Men den europeiska äggindustrin står inför stora förändringar. Från 1 januari 2012 kommer det vara förbjudet att hålla hönor i den gamla typen av burar i hela EU. I Österrike är det förbjudet att bygga nya burar (även modifierade) sedan 2005 och all burhållning kommer att vara borta senast 2020. I Schweiz är burhållning av hönor helt förbjudet sedan 1992, genom ett förändringsarbete som inleddes redan på 1970-talet. Även Nederländerna är på väg att införa ett totalt burförbud, och i Tyskland är det från och med 1 januari 2009 endast tillåtet med frigående system eller större burar för 20–60 hönor, med 800 cm^2 per höna.

I Kalifornien kommer det från år 2015 vara förbjudet att hålla djur på ett sådant sätt så de inte kan ”vända sig om

och sträcka på sig". Det kommer bland annat att innebära ett förbud mot hönsburar. Beslutet, känt som Proposition 2, röstades igenom den 4 november 2008 i samband med presidentvalet i USA.

Andel av hönorna som sitter i bur i EU

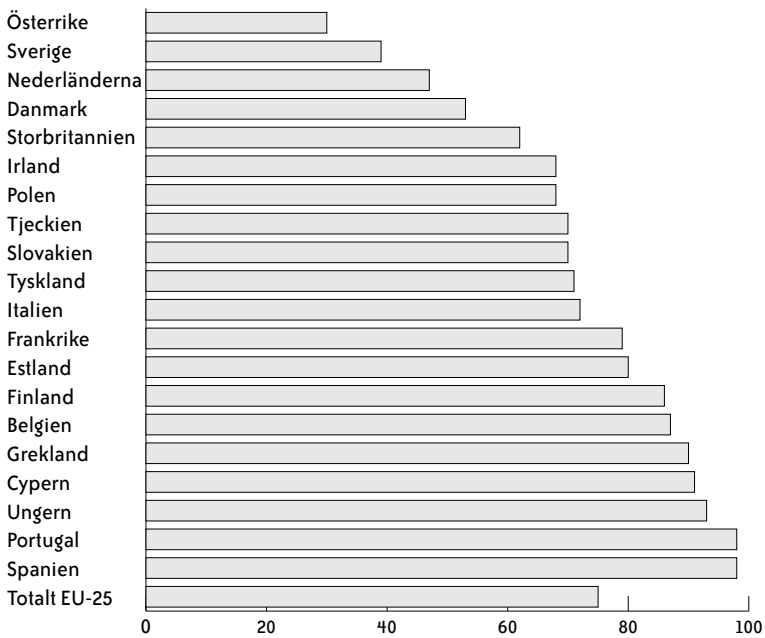

Källa: Compassion in World Farming[64]

Hönorna och Djurens Rätt

Djurens Rätts ideologi

Djurens Rätt anser att alla hönor och tuppar har rätt att leva sina liv med en god livskvalitet utan att dödas i förtid. Vår ideologi utgår från individrätten – vi anser att individer som har vissa moraliskt relevanta egenskaper ska ha rättigheter. Till dessa hör bland annat förmågan att uppleva, känna lust och lidande. Man vet idag att åtminstone ryggradsdjur, som hönor, har dessa egenskaper och följaktligen bör de omfattas av de individuella rättigheterna. Vi anser att djurs rättigheter ska respekteras, och att alla djur ska behandlas i enlighet med sina intressen och behov. En av de mest grundläggande rättigheterna bör vara rätten till sitt eget liv.

Ett obefruktat ägg har ingen upplevelseförmåga och det kan då inte heller anses ha rättigheter. Men animalier som ägg kommer inte som en skänk från ovan, utan de kommer från processer där djur är inblandade – och då måste man inkludera dem i kalkylen. För att ägg ska produceras krävs det hönor. För varje höna som kläcks fram kläcks det också en tuppkyckling. De dödas omedelbart. Även hönorna dödas som mycket unga. Redan här finns det nog med skäl för att på moralisk grund säga nej till äggätandet. I den här rapporten avslöjas vad hönorna inom äggindustrin utsätts för. Det utgör också klara argument för varför man bör avstå från att äta ägg. Att välja bort äggätandet kan alltså vara ett mycket viktigt steg bort från ett samhälle som bygger på djurförtryck.

En höna som har sina naturliga beteenden i behåll är rädd om sina ägg, och har ett starkt intresse av att vakta och ruva dem eftersom äggen är hennes avkomma. Valet för den som vill äta ägg står mellan att stjäla ägg från hönor som vill ruva, eller att ta ägg från hönor som av människor påverkats till en mycket onaturlig äggproduktion och även har förlorat ett naturligt beteende. Båda alternativen innebär ett övergrepp mot djuren.

Foto: Djurens Rätt

Genom att ta någons ägg och äta dem, oavsett hur bra individen i fråga har haft det, bäddar vi för ett synsätt där vi betraktar hönan som en äggmaskin istället för en individ med ett okränkbart egenvärde. Hennes existens berättigas genom att hon är till nytta för oss. En höna som inte längre värper kanske ses som olönsam och slaktas. Djuren har blivit producenter och värderas i kronor och ören.

Människor behöver inte ägg för att överleva. Det är lätt att avstå och därmed visa dessa fantastiska djur en grundläggande respekt.

Djurens Rätts arbete

Djurens Rätt ser stora problem med alla typer av storskalig hönshållning, och vi anser inte att några hönor ska behöva värpa ägg åt människor. Som ett första delmål arbetar vi för en utfasning av hönsburarna, eftersom de begränsar hönornas naturliga beteenden i så stor utsträckning.

Djurens Rätt, tidigare Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, har drivit kravet på ett förbud mot burhållning av hönor sedan 1970-talet. Under 1980-talet intensifierades kampen, med den nya djurskyddslagen och det uttalade hönsbursförbudet som följd.

Godkännandet av de modifierade burarna blev en stor besvikelse. Djurens Rätt arbetar därför även fortsättningsvis för ett totalt hönsbursförbud. Efter politikernas svek har vi riktat in oss på att minska efterfrågan på ägg från burhöns genom information till konsumenter och påtryckningar mot handeln. Hemköp slutade 1997 sälja burägg. Detta ledde till en minskad efterfrågan på ägg från burhöns även hos andra kedjor.

Djurens Rätt driver sedan påsken 2008 en kampanj för att få livsmedelskedjor att sluta sälja burägg. Hemköp, som efter ett ägarbyte börjat sälja burägg igen, var den första kedjan som bestämde sig för att ta bort alla burägg från hyllorna. I Coops Konsum- och Närabutiker säljs inga burägg sedan 2003, men de finns fortfarande (2009) kvar på Coop Forum och Extra samt i hela norra Sverige, vilket gör Coop till ett mål för kampanjen. ICA som är Sveriges största matbutikskedja skulle kunna rädda omkring 300 000 hönor från att sitta i bur genom att ta bort buräggen. Hösten 2008 hade över 60 procent av ICA-handlarna på eget initiativ valt bort buräggen, delvis tack vare påtryckningar från Djurens Rätt.

Genom att minska efterfrågan på burägg bäddar vi för en utfasning av hela buräggsindustrin och så småningom ett totalt förbud mot hönsburar. Vi strävar självklart efter att gå vidare med att förbättra förhållandena även för de så kallade frigående hönorna, och mot vårt slutmål att inga hönor ska utnyttjas för äggproduktion.

Djurens Rätts krav

Som redan nämnts motsätter sig Djurens Rätt allt utnyttjande av hönor för äggproduktion. Men i dagsläget utnyttjas omkring fem miljoner hönor årligen i den svenska äggindustrin, och därför arbetar vi samtidigt för att förbättra deras förhållanden här och nu. Vi kräver:

- Att all burhållning av hönor förbjuds.
- Att alla hönor ska ges möjlighet till utevistelse på naturligt underlag och med möjlighet att beta.
- Att hönor får leva i mindre grupper som är anpassade till deras sociala beteenden.
- Att märkningen av ägg enligt EU:s regler kontrolleras i sådan utsträckning att den efterlevs.
- Att matvarubutiker upphör med försäljning av ägg från burhönor.
- Att ekologiska hönor ges möjlighet till utomhusvistelse under hela året (istället för som nu bara en tredjedel av deras liv).
- Att ägg från burhöns undviks vid offentlig upphandling av mat, till exempel till skolmatsalar och äldreboenden.
- Att alternativ hittas till användningen av ägg som bindemedel i t ex matvaror och kakor.

Vad kan jag göra?

- Lär dig att laga mat och baka utan ägg – beställ vårt vegetariska startpaket genom att SMS:a VEGO till nummer 72120 eller kontakta oss på annat sätt.
- Undvik färdigprodukter med äggpulver (det kommer så gott som alltid ifrån burindustrin).
- Hjälp till att påverka din matbutik till att inte sälja ägg från burhönor.
- Bli medlem i Djurens Rätt. Ju fler vi är, desto starkare blir vår röst!

Bilaga 1:

Äggfria recept av Gabriella Terneborg

Muffins

ca 20 stycken

Ingredienser:
150 g mjölkfritt margarin
1 dl soja- eller havregrädde
2,5 dl socker
1½ dl soja- eller havremjölk
4 dl vetemjöl
2 tsk bakpulver

Valfria fyllningar:
Bär, riven mandelmassa, torkad frukt, hackad choklad

Tillagning:
Smält margarinet och låt det svalna. Vispa ihop socker och grädde. Rör försiktigt ner resten av ingredienserna. Fyll muffinsformar till hälften och lägg i valfri fyllning. Grädda muffinsarna i 200 grader i ca 15 minuter.

Foto: Pekka Koskenvoima

Foto: Pekka Kosken-voima

Pannkakor

4 dl vetemjöl
7 dl soja- eller havremjölk
1 msk smält mjölkfritt margarin
½–1 tsk salt

Vispa samman mjölet och mjölken. Tillsätt margarinet och saltet. Stek pannkakor eller små plättar i mjölkfritt margarin. Servera med tofuglass eller vegogrädde (SojaToo, GoGreen Visp eller Carlshamns Luftig visp) samt sylt eller bär.

Sockerkaka

4,5 dl vetemjöl
3 dl socker
3 tsk bakpulver
2 tsk vaniljsocker
50 gram mjölkfritt margarin
2,75 dl soja- eller havremjölk
ev. smaksättning, t ex rivet citronskal

Blanda de torra ingredienserna. Smält margarinet, blanda med mjölken och rör ihop med den torra blandningen. Smörj och bröa en form och grädda kakan i nedre delen av ugnen i 200 grader i 45 minuter.

Scrambled tofu – vegansk omelett

ca 4 portioner

300 g naturell fast tofu
1 medelstor gul lök
eventuellt några färska champinjoner
1 tärning grönsaksbuljong
1/2 dl sojagrädde
3–4 msk B-jästflingor
olja
salt
peppar
eventuellt gurkmeja

Låt tofun rinna av så mycket som möjligt och smula den så smått du kan, t ex genom att mosa den med en gaffel. Hacka löken och skiva champinjonerna, stek i olja tills löken är genomskinlig och svampen har gett ifrån sig lite vatten. Lägg sedan i buljongtärningen och låt den smälta och blandas om ordentligt. Lägg i tofun och låt den brynas lite, men var försiktig så den inte bränner fast – häll i mer olja om det behövs. Rör sedan ner sojagrädden för att få en krämig sammanhängande konsistens – öka mängden om det behövs. Smaksätt med salt och peppar, färgsätt gärna med gurkmeja, ta av från värmen och tillsätt jästflingorna, efter smak.

Tips: variera gärna med olika grönsaker, t ex paprika.

Foto: Pekka Koskenvoima

Foto: Gabriella Terneborg

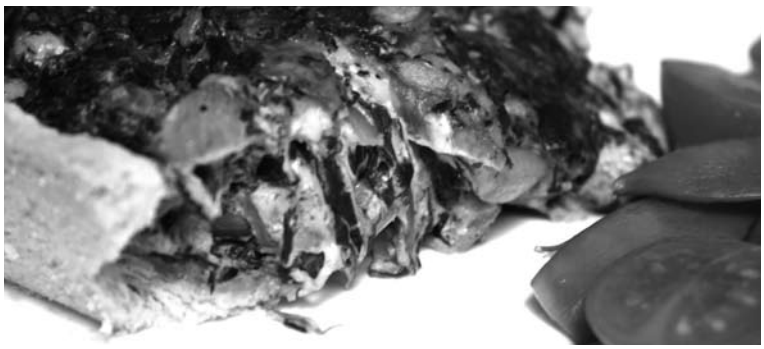

Spenat- och svamppaj med ”äggstanning”

4 personer

Pajdeg
3 dl vetemjöl
125 g mjölkfritt margarin
2 msk kallt vatten

Fyllning
1 gul lök
250 g av din favoritsvamp, gärna olika sorter
250 g upptinad bladspenat
1 msk vetemjöl eller maizena
350 g mjuk eller fast tofu
1 dl soja- eller havregrädde

Arbeta ihop mjöl och margarin, tillsätt vatten och arbeta ihop till en smidig deg. Tryck ut degen i en ugnsfast form. Förgrädda botten i ugnen i 225 grader i ca 10 minuter. Hacka löken och fräs den mjuk i en stekpanna. Borsta, skiva och fräs även svampen. Häll av överflödigt vatten från spenaten och rör ner maizenamjölet, blanda ordentligt. Blanda spenaten med löken och champinjonerna, rör om. Mixa tofun med grädden. Rör ihop tofublandningen med spenatröran och smaksätt med salt och peppar och andra favoritkryddor. Häll ner i pajskalet och grädda i ca 30 minuter. Servera med en grönsallad till.

Tips 1: Om du vill kan du riva ner 1–2 dl sojaost i tofuröran.
Tips 2: Dela gärna soltorkade tomater i bitar och tillsätt i fyllningen.

Bilaga 2:

Gällande djurskyddslagstiftning

Utdrag ur djurskyddslagen, SFS 1988:534.
2 § Djur skall behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

4 § Djur skall hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

Utdrag ur djurskyddsförordningen, SFS 1988:539.
9 § Höns för äggproduktion får inte hållas i andra inhysningssystem än sådana som uppfyller hönsens behov av rede, sittpinne och sandbad. Inhysningen skall ske på ett sådant sätt att dödlighet och beteendestörningar hos hönsen hålls på en låg nivå.

Utdrag ur Jordbruksverkets detaljföreskrifter DFS 2007:5, saknr L100. (L100)
1 kap 5 § Djur ska normalt ses till minst en gång dagligen. Nyfödda, sjuka eller skadade djur samt djur som beter sig onormalt ska ses till oftare. Detsamma gäller för högdräktiga djur, särskilt vid tiden kring förlossningen.
Djur ska hållas på ett sådant sätt att tillsynen över dem kan ske utan svårigheter.

1 kap 11 § Det ska finnas godtagbara förutsättningar att rädda djuren vid brand.

1 kap 12 § Golv och liggytor ska ha en jämn och halksäker yta.
1 kap 15 § Utfodrings- och vattningssystem ska vara utformade, dimensionerade och placerade så att djuren lugnt och naturligt kan inta sitt foder och vatten.

6 kap. Särskilda bestämmelser för värphöns och unghöns
1 § Endast raser som har en medelvikt under 2,4 kg får hållas i burar. Djuren får hållas i burar högst två år.

2 § Unghöns ska vara uppfödda i inhysningssystem som förbereder dem för det system som de ska hållas i som vuxna.
Allmänna råd till 6 kap. 2 §
Värphöns i bursystem bör vara uppfödda i bursystem för unghöns. Frigående värphöns bör vara uppfödda som frigående unghöns. Unghöns uppfödda i bursystem bör inte användas som frigående värphöns i flervåningssystem.

3 § Belysning i stallar med plats för mer än 350 djur ska tändas och släckas med automatisk, tidsstyrd dimfunktion eller motsvarande.
Allmänna råd till 4 § djurskyddslagen
Värphöns bör ha en sammanhängande mörkerperiod på minst åtta timmar per dygn.

4 § Ströbadet i burar för värphöns ska vara tillgängligt för hönsen under en sammanhängande period på minst fem timmar per dygn under den för hönsen aktiva delen av dygnet.

5 § Unghöns ska ha ständig tillgång till strömedel som kan tillfredställa deras

beteendebehov av att picka, sprätta och sandbada.
Allmänna råd till 9 § djurskyddsförordningen
Strömedel med grov struktur, såsom exempelvis kutterspån, bör inte användas i bursystem.

6 § Unghöns ska ha tillgång till sittpinnar.

7 § Mekaniskt ventilerade stallavdelningar med fler än
2 000 djur ska vara utrustade med larmanordning som varnar för:
1. övertemperaturer,
2. strömavbrott, samt
3. fel på larmanordningen.
Larmanordningen ska vara utformad så att larmet uppmärksammas på ett betryggande sätt. Utrustningen ska kontrolleras regelbundet och före varje insättning av en ny omgång djur.

8 § Vid förprövningspliktig ny-, till- eller ombyggnad av ett stall med gödseldränerande golv ska stallet ha mekaniskt utgödslingssystem som medger att regelbunden utgödsling kan ske under det gödseldränerande golvet.

9 § I stallar med envåningssystem får djuren endast tillfälligtvis utsättas för ammoniakhalter som överstiger 25 ppm i stalluften.

10 § I system för frigående värphöns med plats för mer än 350 djur får sittpinnar inte vara placerade över ströbädden. I flervåningssystem för frigående unghöns eller värphöns ska våningsplanen utföras så att spillning inte kan falla ner på lägre våningsplan. Även i övrigt ska inredning i stallar vara utformad så att djuren inte blir nedsmutsade av foder-, vatten- eller gödselspill.

11 § I anläggningar där djuren har möjlighet till utevistelse ska utomhusytorna ha en area som är anpassad till beläggningsgraden och markytans beskaffenhet så att föroreningar undviks. Utomhusytorna ska vara försedda med skydd mot dåligt väder och rovdjur. I anläggningar med plats för mer än 350 djur ska flera öppningar ge tillträde till utomhusytorna.

12 § Dränerande golv ska vara så konstruerat att det ger stöd åt de främre klorna på varje fot.

13 § Burar för värphöns eller unghöns ska ha täta sidoväggar.

14 § Burar för värphöns ska vara försedda med klonötare.

15 § Ströbadet i burar för värphöns ska vara utformat så att hönsen kommer i direktkontakt med strömedlet vid ströbadning samt avgränsat så att strömedlet hålls kvar i ströbadet.

16 § Golvet i ett rede får inte vara utfört så att fåglarna ligger direkt på rutnät av metall.

17§ Minsta utrymme för värphöns i bur

	Area, m²/djur	**Höjd, m**	**Kortaste sida**
Bur	600 cm²	0.45	
Rede	150 cm²	0.2	0.24
Ströbad	150 cm²	0.2	0.24

En bur får inte vara mindre än 0,2 m².

18 § Övriga mått m.m. för värphöns i bur.

Golv	Trådtjocklek 2 mm Lutning högst 12 %
Fodertråg	120 mm trågkant per djur
Sittpinne	150 mm per djur
Fri bredd för inspektionsgångar	0,90 m
Avstånd golv – nedersta burraden	0,35 m
Antal burvåningar	Högst 3
Antal värphöns per bur	Högst 16

19 § Utrymme för frigående värphöns.

Högsta beläggning	Envåningssystem	< 2,4 kg: 9 höns/m^2 tillgänglig area ≥ 2,4 kg: 7,5 höns/m^2 tillgänglig area
	Flervåningssystem	7 höns/m^2 tillgänglig area 20 höns/m^2 golvarea
Rede	Fackrede	0,0125 m^2/höna minsta area 0,075 m2 kortaste sidan 0,24 m
	Kollektivrede	0,010 m^2/höna minsta area 0,140 m^2 kortaste sidan 0,35 m
Ströarea	1/3 av golvarean, dock minst 0,025 m^2/höna	

20 § Utan hinder av 19 § får stallar hos äggproducenter som är anslutna till ett kontrollprogram som godkänts av Djurskyddsmyndigheten, beläggas i enlighet med kontrollprogrammet, dock högst 20 höns per m golvarea.

Golv	Lutning högst 12 %	
Vatten	Rakt tråg	25 mm trågkant/höna
	Runt tråg	10 mm trågkant/höna
	Nippel eller kopp	Högst 10 höns/nippel el. kopp
Fodertråg	Rakt tråg	100 mm trågkant/höna
	Runt tråg	40 mm trågkant/höna
Sittpinne	150 mm/höna	
Fri höjd mellan våningar	Flervåningssystem	0,45 m
Antal våningar	Flervåningssystem	Högst 4
Öppningar till utomhusytorna	Höjd 0,35 m Bredd 0,40 m Minst 2,0 m totalt per 1 000 höns (Ska vara utspridda utefter hela byggnadens längd)	

Källor

1. Jensen (1993). Djurens beteende och orsakerna till det. LT förlag.
2. Craig et al (1975). Changes in relative aggressiveness and social dominance associated with selection for early egg production in chickens. Poultry Science 54;5, 1647–1658.
3. Lowry & Abplanalp (1972). Social dominance difference, given limited access to common food, between hens selected and unselected for increased egg production. British Poultry Science 13:4, 365–376.
4. Odén (1994). Höns och andra fjäderfän. LT förlag.
5. Fält (1978). Differences in aggressiveness between brooded and non-brooded chicks. Applied Animal Ethology 3, 211–221.
6. Abeyesinghe et al (2005). Can domestic fowl, Gallus gallus domesticus, show self-control? Animal Behaviour 70:1.
7. Hogue, Beaugrand & Laguë (1996). Coherent use of information by hens observing their former dominant defeating or being defeated by a stranger. Behavioural Processes 38:3, 241–252.
8. Gyger, Karakashian & Marler (1986). Avian alarm calling: Is there an audience effect? Animal Behaviour 34:5, 1570–1572.
9. Nicol & Pope (1996). The maternal feeding display of domestic hens is sensitive to perceived chick error. Animal Behaviour 52, 767–774.
10. Nicol & Pope (1994). Social learning in small flocks of laying hens. Animal Behaviour 47, 1289–1296.
11. Grigor, Hughes & Appleby (1995). Social inhibition of movement in domestic hens. Animal Behaviour 49, 1381–1388.
12. Mench & Keeling (2001). The Social Behaviour of Domestic Birds. I boken Social behaviour in farm animals, ed Keeling & Gonyou. CABI Publishing.
13. Davis & Taylor (2001). Discrimination between individual humans by domestic fowl (Gallus gallus domesticus). British Poultry Science 42, 276–279.
14. Olsson (2001). Motivation in laying hens: Studies of perching and dustbathing behaviour. Dep. of Animal Environment and Health, SLU. Veterinaria 101. ISSN 1401–6257.
15. Dawkins (1989). Time budgets in Red Junglefowl as a baseline for the assessment of welfare in domestic fowl. Applied Animal Behaviour Science 24:1, 77–80.
16. Bubier (1996). The behavioural priorities of laying hens: the effect of cost/no cost multi-choice tests on time budgets. Behavioural Processes 37:2-3, 225–238.
17. Vestergaard (1982). Dust-bathing in the domestic fowl — diurnal rhythm and dust deprivation. Applied Animal Ethology 8:5, 487–495.
18. van Rooijen (2005). Dust bathing and other comfort behaviours of domestic hens. Welfare of laying hens in Europe – Reports, Analyses and Conclusions. Animal Management 28, Martin, Sambraus & Steiger (red).
19. Nicol (1987). Effect of cage height and area on the behaviour of hens housed in battery cages. British Poultry Science 28. 327–335.
20. Duncan, Savory & Wood-Gush, 1978. Observations on the reproductive behaviour of domestic fowl in the wild. Applied Animal Ethology 4, 29–42.
21. Cooper & Appleby (2003). The value of environmental resources to domestic hens: a comparison of the work-rate for food and for nests as a function of time. Animal Welfare 12:1, 39–52.

22. Lohmann LSL-classics (1999). Layer management guide.
23. Brasch & Nilsson (2008). Sveriges omställning till alternativa inhysningssystem för värphöns – en tillbakablick. SJV Rapport 2008:33.
24. Nobel-Olinikoff (1931). Värphöns i burar. Sveriges Fjäderfäavelsförenings Tidskrift 1931, 231–235.
25. SFS – Svenska Ägg Service AB (2008). Data om fjäderfä. Bilaga med Tidningen Fjäderfä, 9/08.
26. Letmark, P (2008). 50 000 höns lever ännu i trånga burar. Dagens Nyheter, 2008-11-14.
27. Newberry et al (1999). Management of Spent Hens. Journal of Applied Animal Welfare Science 2:1, 13–29.
28. Gregory et al (1990). Broken bones in domestic fowls: effect of husbandry system and stunning method in end-of-lay hens. British Poultry Science, 31: 59–69.
29. Hocking et al (2003). Genetic variation for egg production, egg quality and bone strength in selected and traditional breeds of laying fowl. British Poultry Science 44, 365–373.
30. Nørgaard-Nielsen (1990). Bone strength of laying hens kept in an alternative system, compared with hens in cages or on deep litter. British Poultry Science 31, 81–89.
31. AHAW (2005) Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of various systems of keeping laying hens (Question EFSA-Q-2003-092). The EFSA Journal 197, 1–23.
32. Fossum et al (2009). Causes of mortality in laying hens in different housing systems in 2001 to 2004. Acta Veterinaria Scandinavica 51:3.
33. Compassion in World Farming (2007). Alternatives to the barren battery cage for the housing of laying hens in the European Union.
34. Blokhuis (1986). Feather-pecking in poultry: its relation with ground-pecking. Applied Animal Behaviour Science 16, 63–68.
35. Yngvesson (2002). Cannibalism in laying hens- Characteristics of individual hens and effects of perches during rearing. Dissertation. Veterinaria 120. ISSN 1401-6257.
36. Jordan et al (2005). Observations on salpingitis, peritonitis and salpingoperitonitis in a layer breeder flock. The Veterinary Record 157, 573–577.
37. Cooper et al (2008). Value of space to group housed hens in cages; techniques for adressing behavioural requirements in commercial conditions. Proceedings of the 42nd congress of the ISAE. Dublin, Ireland, 5–9 August 2008.
38. Moinard et al (1998). Effect of cage area, cage height and perches on feather condition, bone breakage and mortality of laying hens. British Poultry Science 39, 198–202.
39. Dawkins & Hardie (1989). Space needs of laying hens. British Poultry Science 30, 413–416.
40. Bradshaw & Bubier (1990). The effect of spatial restriction on the duration and frequency of wing flapping behaviour in the laying hen. Applied Animal Behaviour Science, 28:3, 298.
41. Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om djurhållning inom lantbruket m.m. DFS 2007:5, saknummer L100.
42. Keeling (1994). Inter-bird distances and behavioural priorities in laying hens: the effect of spatial restriction. Applied Animal Behaviour Science 39, 131–140.
43. Olsson & Keeling (2002). No effect of social competition on sham dustba-

thing in furnished cages for laying hens. Acta Agriculturae Scandinavica, Section A, Animal Science 52, 253–256.

44. Wall (2003). Laying Hens in Furnished Cages – Use of Facilities, Exterior Egg Quality and Bird Health. Doctor's dissertation, SLU Uppsala.
45. Lindberg & Nicol (1997). Dustbathing in modified battery cages: Is sham dustbathing an adequate substitute? Applied Animal Behaviour Science 55:1–2, 113–128.
46. Olsson & Keeling (2000). Night-time roosting in laying hens and the effect of thwarting access to perches. Applied Animal Behaviour Science 68:3, 243–256.
47. Schrader, Krösmann & Müller (2008). Does the height of perches matter for laying hens? Proceedings of the 42nd congress of the ISAE. Dublin, Ireland, 5–9 August 2008.
48. EU Scientific Veterinary Committee (1996). Report from the Scientific Veterinary Committee, Animal Welfare Section on the Welfare of laying Hens, VI/8660/96, 30 October 1996.
49. Guesdon & Faure (2004). Laying performance and egg quality in hens kept in standard or furnished cages. Animal Research 53, 45–57.
50. Bilcík, Keeling & Newberry (1998). Effect of group size on tonic immobility in laying hens. Behavioural Processes 43, 53–59.
51. Jordbruksverket. Värphönsregistret. Personligt meddelande 2008-09-15.
52. Europeiska gemenskapernas råd (1991). Rådets Förordning (EEG) nr 2092/91 om ekologisk produktion av jordbruksprodukter och uppgifter därom på jordbruksprodukter och livsmedel. Europeiska unionens officiella tidning, L 198, 1991-07-22, 1–23.
53. Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om transport av levande djur. DFS 2004:10, saknummer L5.
54. Djurskyddsmyndigheten (2004). Djurskydd vid svenska fjäderfäslakterier. Rapport 2006:02. Dnr 2005–2031.
55. Secher (2008). Planering och samordning av hönsslakten kan sänka kostnaden. Fjäderfä 10/2008.
56. Konferens om djurtransporter och slakt, SLU. Hindås 1–2 oktober 2008.
57. European Food Safety Authority (2005). The welfare aspects of various systems of keeping laying hens. Annex to The EFSA Journal 197, 1–23. http://www.efsa.europa.eu/cs/BlobServer/Scientific_Opinion/lh_scirep_final1.pdf?ssbinary=true
58. Rodenburg et al (2005). Welfare, health and hygiene of laying hens housed in furnished cages and in alternative housing systems. Journal of Applied Animal Welfare Science, 8: 211–226.
59. Lindberg & Nicol (1996). Space and density effects on group size preferences in laying hens. British Poultry Science 37, 709–721.
60. Euro Egg & Business AB. http://www.eurobusiness.se/egg
61. Jordbruksverkets förprövningsstatistik 2008.
62. Helena Nordenfors, Livsmedelsverket. Personligt meddelande 2009-03-02.
63. Kommissionens förordning (EG) nr 589/2008 av den 23 juni 2008 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 1234/2007 när det gäller handelsnormerna för ägg. Europeiska unionens officiella tidskrift, 24 juni 2008.
64. Compassion in World Farming (2008). News release 2008-04-16: Top European companies named 'Good Eggs' as three quarters of Europe's hens remain in battery cages.
65. Gäre (2008). Idag har hönsen en annan status, säger Christian Le Roux som inte tänker ställa om. Tidningen Fjäderfä, 6/08.

Djurens Rätt

Djurens Rätt bildades 1882 och är idag Sveriges största djurrättsorganisation med omkring 36 000 medlemmar. Vi är partipolitiskt fristående och arbetar med opinionsbildning för ett samhälle som inte förtrycker djur.

Djurens Rätt anser att djur ska respekteras som individer med egna intressen. Djur är levande, kännande varelser – inte saker som människan kan utnyttja. Det är oacceptabelt att människan kränker djurs rätt till ett naturligt liv. Huvudområdena för vårt arbete är djurförsök, livsmedelsindustrin, pälsindustrin och konsumentfrågor/veganism.

Djurens Rätt är helt beroende av frivilliga bidrag. Därför är vi mycket tacksamma om du stödjer oss. Varje ny medlem och varje ny gåva för oss ett steg närmare ett djurrättssamhälle.

www.djurensratt.se
Tel: 08-555 914 00
Plusgiro: 90 10 87-7

Hönan eller ägget

Foto: Jan Andersson

I det vilda lever hönor i den sydostasiatiska djungeln. Djungelhönorna lägger en kull ägg på våren för att ruva fram kycklingar som de sedan tar hand om. För de hönor som lever i fångenskap hos människor ser verkligheten annorlunda ut. Den moderna äggindustrin har påverkat hönornas biologi, genom avel och ljusprogram, så att de värper året om. Det här är helt onaturligt och sliter hårt på hönan. Hon får kalkbrist av att producera så många äggskal, vilket leder till benskörhet. Många hönor bryter ben och vingar, både under livstiden och vid infångning och transport till slakteri. Hönorna i den svenska äggindustrin lever i en helt onaturlig miljö som inte låter dem få utlopp för många av sina naturliga beteenden och som gör dem stressade och sjuka. Djurhållningen bryter på flera sätt mot intentionerna med den svenska djurskyddslagen.

Djurens Rätt anser att alla hönor och tuppar har rätt att leva sina liv med god livskvalitet utan att dödas i förtid.

ISBN 978-91-88786-75-3

Djurens Rätt
Box 2005
125 02 Älvsjö
www.djurensratt.se
info@djurensratt.se
08 - 555 914 00

Djurens Rätt.